

MIRJANA GROSS

Lucien Febvre, živa misao jednog historičara

Naraštaj francuskih povjesničara koji se pojavio na prijelomu stoljeća, tražeći nove putove u borbi protiv francuske pozitivističke i njemačke idealističke historiografije, doživio je svoj trijumf tek nakon velikog šoka II svjetskog rata. »Svetištu« francuskih historijsko-filoloških istraživanja »École des hautes études« dodata je god. 1947. šesta sekcija za gospodarsku i društvenu povijest. Ona je otada doživjela neviden polet. Udarila je pečat pristupu problemima i načinu istraživanja u francuskoj historiografiji, potisnuvši potpuno tradicionalnu historiografiju. Francuska sociološka historiografija krenula je, štoviše, na pobjedonosni pohod po Evropi, Americi i Aziji. Nije se zaustavila ni pred socijalističkim blokom. Kao za slikare, Pariz je postao mjesto hodočašća i za povjesničare.

Francuska sociološka historiografija sa središtem u šestoj sekciji École des hautes études i s časopisom »Annales« nije zapravo nikakva »škola« s definiranim metodološkim programom. Pripadaju joj historičari vrlo različitih nazora. Svi pokušaji da joj se prilijepi čvrsta etiketa doživjeli su do sada neuspjeh. Obilježava je zapravo inspiracija bogatstvom suvremenog društva koja daje pobudu za neprekidno širenje istraživanja na sve brojnija područja društvenog života u prošlosti.

Francuska je sociološka historiografija doduše postala moda pa nije mogla izbjeći pretjerivanjima, brzopletim generalizacijama, balastu mediokriteta i menedžerskom duhu. No ona zrači upravo time što neprekidno potiče nove probleme i inicijative, ne dopušta historičarima da bezbrižno sređuju svoje ispise iz arhiva nego ih primorava na neprekidni nemir i traženje novih putova, na otpor protiv fetišizma aktualnog i informativnog, protiv fascinacije blještavim oblicima bez dubljeg sadržaja — jednom riječju mobilizira ih protiv »gubitka povijesti« tako očiglednog u naše vrijeme.

Upravo kao sociološka historiografija ona je barem do sada imala funkciju bedema protiv ofenzive onih znanosti koje se bave problemima suvremenog društva a nastoje oduzeti autonomiju racionalnom znanju o prošlosti. Nakon svoga razvoja kao sluškinja teologije, prinčeva, nacionalnih ideologija i političkog pragmatizma, historiografija trebalo bi da preuzme ulogu snabdjevača određenih podataka potrebnih suvremenim društvenim znanostima. Problem uloge i smisla historiografije i njenog ravnopravnog odnosa prema društvenim znanostima, koji je bio aktualan

već u 19. stoljeću, sada postaje akutan na drugi način. Na to nas francuska sociološka historiografija neprekidno upozorava.¹

Osnovni poticaj širenju francuske sociološke historiografije dao je Lucien Febvre (umro 1956) koji je danas postao pravi mit. Bio je majstor riječi, izvanredan, duhovit pisac, temperamentan i strastveni borac koji je žustro reagirao na svaku novu pojavu u francuskoj i nekim drugim historiografijama. Svojim polemičkim člancima snažno je utjecao na generacije mladih historičara u pojedinim zemljama.² Zato se nije slučajno mnogo pisalo o njegovoj misli. Neobično je zanimljivo da mu je posebnu knjigu posvetio upravo mladi njemački historičar Hans-Dieter Mann.³ Pedesetih godina njemački historičari, odgojeni u Meineckeovu duhu, prilično su se odlučno suprotstavili »analistima«. Do danas se u zapadnonjemačkoj historiografiji toliko toga izmijenilo da polemika »škole« sa »školom« više ne dolazi u obzir.⁴ Tako je postalo moguće da se Mann, prema ocjeni doyena francuske sociološke historiografije Fernanda Braudela, predstavi kao dobar poznavalac Febvreovih misli. Dakako, nije mu uspjelo da svojom pedantnom klasifikacijom obuhvati bogatstvo Febvreova razmišljanja. Rezultat je njegove analize zapravo dosta labavo povezan mozaik pojedinih Febvreovih koncepcija. No mene je ta knjiga potakla da ponovo uzmem u ruke Febvreove zbirke polemičkih članaka, koji su uglavnom nastali kao ocjene pojedinih objavljenih radova, i da uz Mannovu pomoć pokušam u osnovnim crtama rekonstruirati Febvreove misli.⁵

Ne mogu se oteti osjećaju tuge kada vidim koliko francuska historiografija duguje znanstvenoj kritici, dok ona kod nas ne može napredovati pa se, štoviše, smatra djelatnošću drugoga reda. Ili, zar naši blijedi prikazi i prepričavanja znače da je u našoj historiografiji sve u redu i da se nemamo za što boriti?

¹ Problem »Povjesničar i društvene znanosti« sve više postaje središnji predmet interesa, a možda i životno pitanje naše discipline u svim nacionalnim historiografijama s većom tradicijom. Usp. S. Cirković, *Istorija i društvene nauke*, Treći program, Radio Beograd, Proljeće 1971, 306—319, i M. Gross, *Neke teme suvremene historiografije u svjetlu XIII međunarodnog kongresa povijesnih znanosti u Moskvi*, *Nastava povijesti*, 1, 1970—71, 46—49.

² I sama sam se prvi put upoznala s Febvreovom djelatnosti u povodu X međunarodnog kongresa historijskih znanosti u Rimu 1955. a počela sam razmišljati o poticajima i za našu historiografiju na početku šezdesetih godina. Usp. M. Gross, *O francuskoj sociološkoj historiografiji*, *Jugoslavenski istorijski časopis*, 4, 1963, 57—72.

³ *Hans-Dieter Mann*, Lucien Febvre, *La pensée vivante d'un historien*, *Cahiers des Annales* 31, Paris 1971. Knjiga ima bibliografiju Febvreovih radova i radova o njemu.

⁴ Moje recenzije časopisa »Historische Zeitschrift« pokušale su ilustrirati neka obilježja njemačke idealističke historiografije koja danas uglavnom pripadaju prošlosti (HZ, V, 1952, 176—182, 386—390; HZ XIII, 1960, 260—262).

⁵ Najpoznatija Febvreova zbirka, koja ima veliku zaslugu za širenje francuske sociološke historiografije, jest knjiga: *Combats pour l'histoire*, 1. izd. Paris 1952, 2. izd. 1965. Ta mi je knjiga poslužila kao podloga za spomenuti članak: *O francuskoj sociološkoj historiografiji*. Nastavak knjige »Combats« zbirka je članaka koja se odnosi na idejnu povijest 16. stoljeća. Njom je Febvre, prije svega, nastojao ilustrirati svoje misli, pod naslovom *Au coeur religieux du XVIe siècle*, 1. izd. Paris 1953, 2. izd. 1968. I, naposljetku, treći dio knjige »Combats« izašao je poslije Febvreove smrti pod naslovom: *Pour une Histoire à part entière*, Paris 1962. U toj su knjizi sabrane ocjene koje se odnose na radove iz geografije, ekonomije, sociologije, te na problem civilizacije i »povijest osjećaja«.

»Povijest nije za mene samo profesija nego i smisao moga života«, rekao je Febvre. Nije to bila samo fraza. U njegovu se radu jasno uočava jedinstvo njegova života i djela. Držao je da se stupanj povijesti što ga historičar proživljava mora odraziti u njegovu istraživanju. Febvre je preporučivao povjesničaru da se inspirira problemima svoga vlastitog vremena, ako ne želi samo razmišljati o prošlosti nego joj postavljati i pitanja. Njegovu je djelatnost obilježavala duboka angažiranost koja, dakako, nije imala veze s pragmatizmom. Nastojao je izgraditi koncepciju povijesti »kćeri svoga vremena«. Glavno bi joj obilježje bila uska suradnja sa svim disciplinama koje se bave čovjekom. Pri tome je ponekad nalazio više razumijevanja kod predstavnika društvenih znanosti nego kod historičara, iako se morao boriti protiv »imperijalizma« tih disciplina.

Pod utjecajem katastrofe II svjetskog rata posebno je zaoštrio svoja shvaćanja. Pozivao je historičare da izvrše svoju misiju osvjetljavanja sadašnjosti pomoću prošlosti i pripremanja susreta između kultura. Febvre je bio uvjeren da povjesničar može pomoći da se ublaže opasnosti koje su nastale u toku razvoja. Pri tom, zadatak bi mu također bio da skine ljudima s pleća teret nagomilanih činjenica tradicije, jer im ne smije prezentirati zbir izoliranih historijskih podataka. On ih mora protumačiti i obraditi u serijama kojima ne može obratiti jednaku pažnju. Htio-ne htio, historičar klasificira i sistematizira povijesne pojave prema potrebama sadašnjosti. Društvena je uloga historiografije da kao funkcija života postavlja pitanja smrti. Febvre se, dakako, ograđivao od ideološkog prenošenja suvremenih problema u prošlost. Kao stručnjak za idejnu povijest u 16. stoljeću nastojao je razumjeti pojave i ličnosti u njihovu vremenu i prostoru. No svoj pristup svjesno je usmjerio prema onim problemima koji su mu se činili najvažniji za susret sadašnjosti i prošlosti što ga suvremena civilizacija tako otežava. Mislio je da jaz koji dijeli generacije i ruši tradicije postaje sve veći i uzrokuje prezir ljudi, opijenih tehničkim uspjesima, prema povijesti.

Febvreova reformatorska revnost imala je težište u zahtjevu da historičar prije svega prekine s iluzijama o samom sebi, da se neprestano razračunava s praksom svoje vlastite discipline i traži nove putove za svoj rad kako bi doista mogao pisati »novu povijest« koja bi imala važnu društvenu funkciju. Vrijednost povijesnog djela Febvre nije vidio u utvrđivanju povijesnih činjenica, tj. rezultata koji se kasnije više ne bi bitno mijenjali. Smatrao je da je najkorisnija ona djelatnost historičara koju što brže zamjenjuju raznolika istraživanja što ih je taj rad sugerirao i izazvao.

Put prema »novoj povijesti« započela je na prijelazu stoljeća mlada generacija koja se, pod dojmom velikih perturbacija u prirodnim znanostima, više nije htjela zadovoljiti proučavanjem površinskih fenomena nego je tražila svoj predmet istraživanja u dubinskim slojevima povijesnih pojava. Ona se suprotstavila pozitivističkim historičarima koji su se zadovoljili utvrđivanjem činjenica, uglavnom iz političke povijesti, ali i apstraktnoj, skolastičkoj metodologiji u vezi s njemačkim »Methodenstreitom«. Febvre je uvijek isticao da traži rješenja kao historičar-praktičar a ne kao filozof-dogmatik. Zamjeravao je dotadašnjoj metodologiji da se bavi isključivo primjenom operacija ljudskog duha na historijsku

materiju, a ne i osnovnim pitanjem o tome što historičar zapravo traži. Narugao se i onim povjesničarima koji se nikad ne pitaju o smislu svoga rada nego samo stavljaju u svoju torbicu »činjenice« na koje slučajno nailaze. Ismjevivao je i filozofe koji postupaju s povjesničarima kao s razredom mrzovoljnih đaka, uče ih smislu njihova rada a da o praksi historičara nemaju ni osnovnog pojma.

Na mladog su Febvrea prije svega utjecali predstavnici društvenih znanosti koji nisu bili historičari. Pri tom valja spomenuti jednog od pionira suvremene geografije Vidala de la Blachea koji se suprotstavio raširenom shvaćanju da geografski uvjeti determiniraju način života i mentalitet ljudi. Prema Febvreovoj »geohistoriji« geografski uvjeti stvaraju samo mogućnosti unutar kojih ljudi mogu izvršiti kreativni izbor.⁶ Febvre se umnogome inspirirao teoretskim radovima Emila Durkheima, koji je prvi pokušao izraditi znanstvenu sociološku metodu, i časopisom *Année sociologique* (1900–1910).⁷ Kako Febvre sam kaže, ta ga je sociologija učila misliti jer je podvrgla kritici različita historijska djela, a nipošto nije slijedio njene dogmatske stavove. U beskrajnim polemikama o temi »povijest i sociologija«, u obrani potcijenjene povijesti iskristalizirala se Febvreova misao. Durkheim je, doduše, priznavao povijesnu dimenziju kao bitan faktor pri analizi suvremenog društva ali je ipak smatrao da historičar samo prati razvoj individualnosti u vremenu, da ne može odabrati činjenice vrijedne pažnje ni ustanoviti uzročnu vezu između njih, ako se ne posluži metodama sociologije. Durkheimova je škola dakle »anektirala« historiografiju. Sve što je bilo vrijedno racionalne analize pripadalo je sociologiji. Ostatak je bila povijest, tj. kronologija površinskih događaja, najčešće posljedica slučaja, samo priča (*histoire récit*).⁸ U tim je okvirima Febvre vodio glavnu bitku. Trudio se dokazati da historija može povezati metodu generalizacije i individualizacije i da stoga ima pravo na autonomiju u sistemu znanosti te da uz to izvršava važnu društvenu funkciju.

Febvreova glavna briga izrazila se u njegovu pitanju: »Historičari što ovdje ima za nas?«, tj. u društvenim znanostima.⁹ Odgovorio je da nije riječ o mehaničkoj upotrebi rezultata društvenih znanosti ni o prenošenju njihovih metoda istraživanja iz sadašnjosti u prošlost. U Febvreovoj koncepciji društvene su znanosti izvanredna pomoć historičaru zbog toga što analiza suvremenog društva može imati na nj vrlo plodni utjecaj. Ona mu pomaže da postavlja prošlosti pitanja na koja inače ne bi ni pomislio, ona dakle proširuje njegov horizont. Rezultati društvenih znanosti pomažu povjesničaru da sastavi »spisak« razlika i sličnosti između suvremenog i prošlog društva.

Febvreovo gledište treba osobito istaći jer postoji mišljenje da se francuska sociološka historiografija nekritički divi društvenim znanostima, nastoji preuzeti njihove metode i zbog toga ugrožava autonomiju povi-

⁶ *L. Febvre, La terre et l'évolution humaine, introduction géographique à l'histoire, L'évolution de l'humanité, Paris 1949.*

⁷ *E. Durkheim, Les règles de la méthode sociologique* (1. izd. 1927), Paris 1968.

⁸ To je mišljenje prošireno u sociologa i danas, iako proces atomizacije sociologije još manje nego prije može dati argumente za takav stav prema historiografiji.

⁹ *Pour une histoire, 198.*

jesti kao discipline. Težnja da historiografija obuhvati sva područja društvenog života u prošlosti neprestano izaziva »ratove« s drugim društvenim znanostima. Štoviše, ona se ne bi mogla održati ni u okviru tradicionalne političke povijesti jer se na tom području nastoji afirmirati politologija. »Ako ste historičari, nećete staviti nogu ovamo: to je područje sociologa. Niti tamo: bili biste kod psihologa. Na desnoj strani? Nemojte na to ni pomišljati, to pripada geografu... A lijeva strana pripada etnologu... Košmar. Ludost. Osakačenje. Dolje ograde i etikete! Na granici, baš na granici, jednom nogom ovdje, drugom nogom ondje, historičar treba da radi slobodno i korisno...«¹⁰ Febvre je smatrao da ne može postojati hijerarhija društvenih znanosti. Svaka od njih morala bi drugoj biti pomoćna kako bi se različita tumačenja na kraju povezala sa svrhom unapređenja cjelokupne znanosti o čovjeku i njegovu društvu.¹¹

Febvre se nije bavio ekonomskim razvojem nego idejnom povijesti. Ipak je vrlo ozbiljno razmatrao uvođenje kvantitativnih metoda u povijesna istraživanja. Suprotstavljao se »slijepoj statistici« i »novom trojstvu«: kvantiteti, broju, tehnici kao apsolutu koji bi bio isključivo mjerilo znanstvenosti historiografije. No nije smatrao da je »kvantifikacija« u neskladu sa senzibilitetom humanističke tradicije. Tu je misao možda najbolje izrazio Ernest Labrousse, koji je prvi među analistima teoretski razradio pitanje kvantitativnih metoda u historiografskim istraživanjima. Kvantitativna se povijest ne može odreći kvalitativnog sadržaja, rekao je Labrousse. Treba manje »brojiti« a više »vagati«.

Vizija »nove povijesti« pretpostavljala je obračun s tradicionalnom »događajnom« povijesti (*histoire événementielle*). Kritika narativne povijesti pojavila se već u vrijeme Voltaira koji se rugao nabranjanju slavnih djela i bitaka prinčeva od njihovih dvorskih historičara (*l'histoire bataille*). Sada je bila na udaru politička povijest na neusporedivo višem stupnju. Na prijelazu stoljeća predstavljao ju je najpoznatiji povjesničar francuske pozitivističke škole Charles Seignobos protiv kojeg se prije svega usmjerila kritika nove generacije. Seignobos je interpretirao određeni događaj kao uzrok ili posljedicu drugog određenog događaja, a ta je veza morala biti vidljiva u dokumentima. Znao je često tumačiti pojave mišljenjem koje su o njima imali suvremenici a zastupao je teoriju o pretežnoj ulozi slučaja u političkom životu. Febvre je žestoko pobijao taj narativno-eruditski pristup. Smatrao je da su dokumenti svjedoci koji sami po sebi ne mogu dati odgovor o značaju neke pojave bez dublje intervencije povjesničara koja postaje moguća samo izlaskom iz uske političke povijesti. Kod mnogih historičara već se na prijelazu stoljeća osjećalo nezadovoljstvo s tradicionalnom metodom. Zanimljivo je, stoga, koliki su među njima, neovisno jedan od drugoga, uspoređivali svoj način rada s mreškanjem valića na površini mora a htjeli su znati što se zbiva u njegovim tihim dubinama.

Febvre je timskim radom historičara tražio mogućnost pristupa društvu kao totalitetu. »Veze, veze, veze, interdependencija fenomena: naša vječna

¹⁰ Combats, 425.

¹¹ Misao o sintezi društvenih znanosti prvi je nastojao provesti u život Henri Berr koji je snažno utjecao na Febvrea. *H. Berr, La synthèse en histoire, son rapport avec la synthèse générale, L'Évolution de l'humanité*, 1. izd. Paris 1911, 2. izd. 1953.

pjesma otkad ovdje postojimo.«¹² Valja odmah istaknuti da Febvreova koncepcija cjeline kao dinamične povezanosti pojava nije istovjetna s marksističkom. Cijenio je Marxa, isticao je izvanredan impuls koji je dao razvoju društvenih znanosti svojim zahvaćanjem procesâ »dugog trajanja«, teorijom otuđenja, uočavanjem pojava koje vode prema budućnosti. Bio je daleko od one vulgarne kritike marksizma koja je tvrdila da je Marx u »nadgradnji« vidio samo mehanički odraz »baze«. No Febvre je bio eklektičar, uzimao je ponešto od svakoga misaonog sustava. Febvreova koncepcija pristupa društvenom totalitetu mogla bi se možda formulirati ovako: obilježje je svakog razdoblja karakteristična interdependencija različitih fenomena koje povezuju snage u kretanju i stvaraju ritam povijesti. Izolirana pojava ne može se objasniti, potrebno je protumačiti mrežu odnosa. (Nije slučaj da neki strukturalisti smatraju Febvrea istomišljenikom.) Historičar treba najprije da shvati smisao izjave druge ličnosti u izvoru. On, dakle, mora najprije razumjeti prošlost onako kako su je vidjeli suvremenici i zato treba da nađe njihova svjedočanstva ili metodički rekonstruira njihove mogućnosti da razumiju pojave svoga vremena. No, nakon toga, historičar kontrolira svoju spoznaju sociološkom dimenzijom. On mora shvatiti društveni karakter povijesne pojave kako bi mogao objasniti rješenje problema ili barem njegovu pravilnu formulaciju. Ta druga mogućnost činila se Febvreu vrlo važnom jer je bio uvjeren da je historiografija krcata pseudoproblemima koji sprečavaju osnovni cilj povjesničara: da njegovim posredstvom suvremenici shvate djelo prošlosti.

Febvre je težio da svaki pojam točno objasni, tražio je njegovu genezu i zato se mnogo zanimao za rezultate lingvistike. No, budući da se bavio poviješću ideja, za nj je i kolektivna i individualna psihologija bila neobično važna pomoćna znanost. Očigledno je da je njegova povijest »mentaliteta« interpretirana na primjerima iz 16. stoljeća udarila pečat njegovoj općoj koncepciji. Htio je zapravo proširiti povijest mentaliteta na područje historijske psihologije na putu prema historiji civilizacija.

Bilo bi iluzorno raspravljati o tome je li Febvre bio »idealist« ili »materijalist«. On sam je tu vrstu problema odbacio kao skolastiku. Bitno je bilo da je svaku pojavu kojom se bavio nastojao uroniti u društvene odnose. I samu ljubav prikazao je kao kompliciranu društvenu kreaciju.

U svom traženju puta Febvre je često zapadao u protivrječnosti. I njegovi najveći poštovaoci priznaju da se može zajedno s Lucienom Febvreom polemizirati protiv Luciena Febvrea — kako je to jednom rekao Henri Berr. Taj »prokleti historičar«, koji svojim kolegama i mladima nije dao mira upozoravajući ih da imaju važnu zadaću u povijesnoj praksi svog vremena, ponekad je zdvajao zbog otpora na koji je nailazio. Ipak je doživio pravu sudbinu heretika: ortodoksija ga je naposljetku slijedila. Onim najmlađima već se čini da nekadašnji heretici, danas uvaženi profesori i predstavnici institucija, pomalo i sami postaju nosioci nove ortodoksije.

¹² Mann, 22.